

**Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor
Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik
Evropskog defendologija centra, Banja Luka,
glavni i odgovorni urednik časopisa
*Defendologija i Sociološki diskurs***

(NE)TOLERANCIJA-TEMELJNI PROBLEM U BiH

Bosna i Hercegovina je danas pretežno „civilizacija mržnje“, gluposti i nepoštenja, a ne „civilizacija ljubavi“, razuma i poštenja

Između ostalog, veliki problem u BiH je nedostatak tolerancije u svim razgovorima, pregovorima u kojim nažalost nema dogovora. Danas su u BiH na cijeni razlike, a ne sličnosti, ali je plaćena visoka cijena za ovakav stav. Sličnosti se ne primijećuju da bi im se istakla vrijednost, već da bi im se ona osporila: one su neka vrsta dosadnog obrasca, ponavljanja istoga. Baš zato što sistematski skrećemo pažnju od onoga što nam je zajedničko i isto, mi se uistinu sve manje razumijemo i poštujemo. Pretjerano isticanje razlika u BiH odvodi u netrpeljivost i mržnju, a zanemarivanje razlika u sivilo i dosadu. Razvijena duhovnost ujedinjuje obe krajnosti, jer su joj obe potrebne: iznad suprotnosti lebdi njihovo jedinstvo! Ma koliko se pojedinci međusobno razlikovali, oni uvjek imaju nešto zajedničko: baš to je dobra osnova za razumijevanje i saradnju. **Ustav BiH nije izraz jedinstva bosanskohercegovačkog društva, već je izraz njegove duboke podjeljenosti.** Poslije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma procesi, a i promjene odnosa u Bosni i Hercegovini uglavnom se odnose na redistribuciju moći u korist državnih institucija BiH, pri čemu je kao pravni osnov korišćena odredba člana III/5 Ustava BiH. Veoma bitne promjene vršene su i odlukama ustavnog suda BiH, koji je koristeći visok stepen opštosti i tzv. konstruktivne dvosmislenosti donosio vrlo značajne odluke kojima je faktički mijenjao ustav. Pokušaji promjena Ustava BiH tzv. aprilskim paketom (2006. godine) i butmirskim procesom (2011. godine) u insistiranju SAD nisu uspjeli, jer prvi paket nije prihvatile Parlamentarna skupština BiH, a drugi nije uspio ni da približi pregovaračke strane po pitanju promjena. U Bosni i Hercegovini podjele su duboko ukorijenjene i permanentno prisutne (političke, nacionalne, ekonomske, kulturne, moralne itd.), nedostaje trpeljivost i tolerancija. U takvim okolnostima i ambijentu političke elite još uvjek uspješno skreću pažnju sa realnosti prema interesima vlastite političke stranke i vlastitim ciljevima. **Političke stranke uglavnom su liderske, dakle, sa nedostatkom demokratije unutar njih samih.** Taj obrazac i stil ponašanja prenose se na institucije, vrši se deinstitucionalizacija na taj način da je politička moć iznad zakona. **To je velika opasnost za demokratiju i pravnu državu.** Do izražaja dolaze volja i samovolja pojedinaca, što vodi ka tiraniji, diktaturi i

u negativne pojave kao što su korupcija i organizovani kriminal. Poboljšanja je moguće očekivati uz eliminaciju partiokratije, dakle, partijske patronaže i klijentelizma nad strukom i njenim nosiocima. Veliki problem je kako eliminisati permanentno prisutnu kleptokratiju, tj. strukturalnu i sistemsku korupciju i organizovani kriminal. Dalja iskustva i politička realnost u BiH potvrđuju da je tzv. eždaunovski koncept pravosuđa u cijelini neuspješan i ne daje rezultate. Nema adekvatne parlamentarne i demokratske kontrole pravosuđa u BiH. Treba uozbiljiti pitanje odgovornosti nosilaca pravosudnih poslova i funkcija. Nametnuta rješenja u Bosni i Hercegovini izraz su izvanjske, tuđe volje i stvaraju nezadovoljstvo i zavisnost, te su zato neophodni saradnja, koordinacija, dogovor kojim nastaju trajna, prihvatljiva i održiva rješenja, koja će građani poštovati. Prema ocjeni mnogih teoretičara, a i političara, stanje u Bosni i Hercegovini je u permanentnoj krizi, koja se dovodi u vezu sa ustavnim modelom. Zahtjevi za promjenama najčešće su zaustavljeni suprotstavljanjem konstitutivnih naroda koji u većini slučajeva korespondiraju sa etničkom pripadnošću, bilo da se radi o političkim i intelektualnim elitama ili drugim nosiocima javne misli. Pripadnost određenom kolektivitetu je određujuća kategorija u pogledima o političkom i ustavopravnom uređenju BiH kao državne zajednice.

Određene političke i intelektualne elite, radi nemogućnosti promjene Ustava putem predviđenim ustavnom procedurom, postepeno, korak po korak zalažu se za prenos nadležnosti sa entiteta na državu uz arbitriranje OHR-a i jednog dijela međunarodne zajednice. Samo od 1997. do kraja 2007. godine od 286 nametnutih odluka od strane OHR-a 112 čine zakoni (Izvor: Proces odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini, Sarajevo, 2008. godina). **Hrvatske političke elite u BiH se zalažu za uspostavljanje trećeg entiteta.** U Republici Srpskoj je prisutno jedinstveno stanovište u pogledu ustavnih promjena. Ni u jednoj varijanti ne prihvaća se promjena aktuelnog Ustava koja bi Republiku Srpsku dovela u nepovoljniji položaj, odnosno, koja bi išla nauštrb njenog ustavnopravnog statusa, posebno u pogledu dosegnute političko-teritorijalne autonomije i samostalnosti. Permanentno se traži vraćanje izvornim aspektima Dejtonskog sporazuma. Sadašnja ustavna rješenja u BiH rezultat su kompromisa između kolektiviteta (naroda) koji žive na prostoru BiH. Ustav BiH nije izraz jedinstva bosanskohercegovačkog društva, već je izraz njegove duboke podjeljenosti. **Izvorišnu osnovu podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva treba tražiti u prošlosti koja se naslanja na vjersku, etničku i nacionalnu pripadnost.** Poslednji ratni sukobi u BiH, koji imaju obilježja međunacionalnog sukoba, vjerskog i građanskog konfliktta,

samo su produbili podjele bosanskohercegovačkog društva, što je rezultiralo političko-teritorijalnom podjelom BiH na dvije konstitutivne jedinice (entitete). Prenos nadležnosti sa entiteta na državne institucije vršio se u formi zakona korištenjem „pravnog diktata, nasilja“ od strane pojedinaca iz OHR-a, a u manjem dijelu na osnovu saglasnosti entiteta. Značajno su se proširivala ovlaštenja države na štetu entiteta, jer je međunarodna zajednica davala prioritet procesu izgradnje institucija na državnom nivou. Neke suštinske promjene Ustava nastale su političkim pritiskom i ucjenama domaćih političara od strane međunarodne zajednice, potom nametanje rješenja od strane OHR-a. Odluke Ustavnog suda BiH, kao što su Odluka o konstitutivnosti naroda, Odluka o državnoj imovini i druge odluke, prouzrokovale su formiranje mnogobrojnih institucija na nivou države, što je znatno uvećalo državnu administraciju i opteretilo budžet. U stvarnosti radi se o promjenama ustava koje su značajno modifikovale ustavnu strukturu zemlje u odnosu na njenu izvorišnu osnovu. Kroz sve ove promjene može se konstatovati da je BiH savezna država sa određenim specifičnim rješenjima. Transfer nadležnosti sa entiteta na državu, koji je izvršen u postdejtonskom periodu uz primjenu metoda koje su u dubokom sukobu sa demokratskim principima, znatno je umanjio konfederalne elemente uređenja BiH u korist jačanja kapaciteta državnih institucija i federalne države. Bosna i Hercegovina treba obezbijediti „izlazak čovekov, izlazak građana iz stanja samoskrivljene nezrelosti“.

Zajedničke i bitne osobine (misli, vjerovanja, vrijednosti itd.) pripadaju nadi svih ljudi, kao i sama nada: zato u jednom čovjeku možemo razumijeti sve ljude. Svi univerzalni simboli samo su sredstva u borbi protiv raspadanja ljudskog roda, jer simbol ima moć ujedinjavanja. Biti svijestan ove istine, ovog „antropološkog puta“, skoro da je jednak biti čovjek. Preko ovih simbola mi postajemo svjesni da smo braća i sestre jedne ljudske porodice. Svi zajednički simboli u BiH raspali su se, i svi smo ostali bez putokaza: ne znamo kako preći rastojanje između čovjeka i čovjeka, a da i ne govorimo o manjim zajednicama i velikim narodima. Čovjek je čovjek i po svojoj zajedničkoj ljudskosti, a ne samo po raznolikosti i posebnosti: zajednička značenja omogućavaju razumijevanje, posebna ga otežavaju. Prvo moraš da budeš čovjek, a onda pripadnik svoje vjere, nacije, klase, stranke itd. Vjernik i nevjernik, radnik i poslodavac, član jedne i druge stranke svi oni misle logično, jer logika nadilazi ova uska određenja. Tako i rodoljublje nije suprotno čovjekoljublju. Prije svakog naroda postoji narod ljudi. Sa porastom društvenih dioba, koje su obilježje BiH, simboli velike širine i dubine, debljaju ograničena ili suviše, uska značenja. Tako se u našem BiH društvu desilo da naciji pridaje značaj i značenje koje ona ne zasluzuje: ideologija nacionalizma opisuje kako je moguća i ostvariva ta sumnjiva igra u kojoj dio postaje važniji od cjeline. **Ako se vrijednost nacije digne iznad vrijednosti čovjeka, onda je otvoren put prema netrpeljivosti, mržnji i sukobima: svuda se razlike pretvaraju u opreke.** „Kao što je iz iskustva poznato, nacionalizam je žica koja bez mnogo muke može da zatreperi i od najnespretnije ruke“ - tačno je primetio Stefan Cvajg pišući o *Magelanu*. U nastavku je dodao: „Ali uvijek je masu naroda ili cijeli narod znatno lakše razdražiti nego ih ponovo umiriti“. Svuda se osjeća da je čovjek bolestan na smrt: „iz činjenice da smo bolesni, ne slijedi da možemo biti izliječeni“ - veli mudrac. Čim se okupi desetak naših ljudi, odmah počinju sporovi, svađe i tuče zbog vjerskih, nacionalnih i političkih podjela i razlika u mišljenju: nepristrasno oko, koje posmatra sa strane, odmah primjećuje jaku borbu interesa i slabu brigu o istini. Samo u trenucima velikih nesreća ili iznenadnih pobijeda, oni su skloni da dožive čudo sjedinjenja. **Teško i sporo probija se svijest da ljudi mogu da žive i grade zajedno, a da ne budu iste vjere, iste nacije ili istih političkih i moralnih uvijerenja.** Možda je baš metoda dijaloga onaj put očuvanja i dostizanja zajedničkih značenja, vrijednosti i istina, jer su ove zasluzeno prošle kroz sito i rešeto međusobnih sučeljavanja i osporavanja. I najmanji pomak od golog interesa prema čistoj istini o čovjeku predstavlja polje povjerenja i nade. Jer kao posljedica podijela i pripadnosti raznim stranama i strankama, nestalo je zajedničkog polja razumijevanja: čak

je jezik tako strašno iskvaren da ne omogućava razumijevanje i usaglašenost.Ovo ne treba razumijeti kao govor protiv razlika: ako ne postoji sloboda opredijeljivanja, onda i pojam konsenzusa gubi svaki smisao. Sloboda postoji samo dok se koristi, dok ima šanse da se bira. Svijest o razlikama prelazi u pravo na razlike: time se onda otvara mogućnost za razgovor i spremnost za stvaranje zajednice na osnovu sličnih ili istovijetnih potreba, interesa i vrijednosti.Svaki čovjek ima i poneku svoju osobinu kojom se razlikuje od drugih ljudi. Ali ima i nekih svojstava po kojima je sličan svima drugima. Traženje zajedničkih crta raznolikih pojedinaca nije motivisano samo teorijskom potrebom njihovog boljeg upoznavanja, nego i praktičnom željom: da se izgrade mostovi među njima, tako potrebni u ovo vreme netrpeljivih, što je nažalost višestruko prisutno u BiH. Ko nije trpeljiv, ne može biti čovjek, ne zaslužuje taj naziv.Pojedinac čiji je duh zarobljen ili okovan pojmovima svoje nacije, klase, rase, religije, stranke itd., dokazuje da nije kadar da misli na način čovjeka: njemu nedostaje ona rasudna moć i mogućnost uzdizanja do opštег gledišta i osjećanje za ljudske istine i vrijednosti. On ne vidi da se nalazi u opreci prema svim oblicima duhovnog izražavanja koji obilato nadilaze njegova ideološka gledišta i da nije sposoban da učestvuje u životu šire zajednice, no što je njegova porodica, stranka, klasa i nacija. On se još nije otvorio za više oblike mišljenja i šire načine življjenja: nije dorastao do čovjekove visine! Ako nema smisla razgovor između onih koji misle isto, onda nema smisla ni trpeljivost prema istomišljenicima: nema govora o trpeljivosti prema onima koji misle, vjeruju i djeluju u okviru istog pogleda na svijet. Ako se desi da neki pojedinac misli, osjeća i djeluje drugačije, onda on iskače izvan toga okvira i začinje drugi pogled na svijet: rađa se jeretik. Prema njemu se može biti trpeljiv ili netrpeljiv. Jer ne može se biti trpeljiv prema nečemu sa čime se slažemo, već samo prema nečemu sa čime se ne slažemo, ali iz nekih drugih razloga podnosimo i uvažavamo: da bih ja bio trpeljiv prema tebi, prvo moram da se ne slažem s tobom i da ne odobravam ono što misliš, govorиш i činiš, a da ipak podnosim sve to. Kad bi se ja i ti slagali, ne bih ja mogao biti trpeljiv prema tebi: može se biti trpeljiv samo prema neistomišljenicima, vjerskim, moralnim, ideološkim i političkim suparnicima. Trpeljivost podrazumijeva moje neslaganje oko ubjedjenja koja su bitna za nekog drugog: imam priliku da budem trpeljiv tek kada temeljne misli, uvjerenja i dijela drugog smatram lošim. Uprkos svome uvjerenju da je riječ o nečem što ne odobravam, uzdržavam se od osude i prinude, ne sprečavam te da živiš po svome.Nije lako ne slagati se sa nečijim mišljenjem, uvjerenjem i ponašanjem, a u isto vrijeme ga ne osuđivati i ne kažnjavati na bilo koji način: duševno ili tjelesno. Zato je osjećanje trpeljivosti nekako protivriječno: to je podnošenje nečeg što inače ne odobravamo, a u isto vrijeme potreba da to stanje izmijenimo. To je svijest da nam se nešto u

ubjeđenju drugog ne dopada, a da u isto vrijeme moramo s tom činjenicom da živimo. Moramo se pomiriti sa time da na jedno pitanje iz ljudskog života po pravilu postoji više odgovora i da svako ko smatra da je njegov odgovor jedini i pravi, postaje neodgovoran, dovodeći u pitanje druge odgovore, pa i samu mogućnost postavljanja drugačijeg pitanja. Čovjek je čovjek upravo po tome što uvijek ima više od jednog odgovora na jedno pitanje. Malo je pitanja na koja se mogu dati prosti odgovori „da“ i „ne“. „Ni jedan se probelm ne može riješiti samo na jedan način, i samo na taj način. Svaki čovjek što govori, ima neki svoj razlog, a tko govori protiv njega, ima također svoj razlog, kao što ga ima i onaj, koji govori protivno i onom prvom i onom drugom i eventualno četvrtom. Svaki se put moramo suglasiti: i luđak ima svoje dokaze i valja ih mudro saslušati“¹. Ako mi se nešto ne dopada, ako se sa tim ne slažem i ako to ne odobravam, a ipak sam spremjan da sve to podnosim, ne znači li to da sam ja u svojoj biti slabic, duhovni i stvarni? Da li je u pravu filozof volje za moć kada tvrdi da je trpeljivost samo izraz za „nesposobnost da se kaže da i ne?“ Da li je u pravu drugi filozof koji se sa prvim u tome slaže: „čovjek postaje trpeljiv samo u onoj mijeri u kojoj mu snaga opada, u kojoj prijatno podjetinjuje, u kojoj je odveć umoran da bi kinjio drugog čoveka iz ljubavi ili iz mržnje“². Riječi trpeljivost i nemoć imaju isto značenje. Ako si trpeljiv prema svemu, onda si u stvari ravnodušan: za ravnodušnog čovjeka sve su stvari podjednako udaljene i on nijednoj ne pridaje poseban značaj i značenje. Iza ravnodušnosti krije se nedostatak čovjeka: ravnodušnost nema bitne veze sa trpeljivošću. Za ravnodušnog čovjeka sva su pitanja jednakovo važna odnosno nevažna: među njima nema hitnjeg i sporednjeg. Trpeljivost ne znači nikakvu ravnodušnost: to je svijest da više ograničenih gledišta pružaju mogućnost za stvaranje širih i dubljih stanovišta. Jedan čovjek je trpeljiv prema drugome sve dok ima želje da ga sasluša i volje da ga razumije. Ravnodušnost je spremnost da se drugi prizna, ali da se za njega ne pokazuje nikakav drugi interes. Posve trpeljiv ne može biti niko, jer svako ima, svjesno ili nesjvesno, neko uvjerenje koje ne trpi odstupanja od njega. I da stvar bude još čudnija, samo oni koji imaju duboka uvjerenja, jesu oni koji mogu biti trpeljivi, jer se njihovo uvjerenje odmjerava u odnosu na druga sa kojima se ne slaže. Prema tome, iza trpeljivosti se može, ali ne mora, da krije čovjek slabe volje i oskudnih razloga. Trpeljivost je moguća tek kada sami imamo neko ubjeđenje koje se razlikuje od ubjeđenja drugog ili drugih: trpeljivost podrazumijeva priznanje tih ubjeđenja, jer većina ljudi misli i djeluje u skladu sa svojim ubjeđenjima. Onaj ko djeluje na osnovu svojih ubjeđenja mora u izvjesnoj mjeri da bude netrpeljiv, ali i trpeljiv, u tom smislu

¹ Papini Đ.: *Dokončati čovjek*, Kuća dobre štampe, Zagreb 1935., str. 224-225.

² Sioran E.: *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak, 1987, str. 111.

što priznaje i pravo drugome da dela na osnovu svojih ubjedjenja. Zalagati se za svoj stav ne znači poricati drugome pravo da to isto čini za svoj. Trpeljivost nije ravnodušnost, neutralnost, izvrdavanje, kukavičluk, licemjerje, snishodljivost itd. Ona je jedan zahtijev da se odredimo spram osnovnih misli, uvjerenja, stavova, sklonosti i ponašanja sa kojima se ne slažemo. Trpeljiv čovjek je odlučan, ali sa puno obzira. On na kraju pobijedi netrpeljivog svojom blagošću: jezik mu ostaje nijem za uvrede, a time ne ponižava bilo koga. Netrpeljiv čovjek sprečava drugog čovjeka da sam za sebe traži i nađe istinu i smisao svoga života i smrti. Ako bismo mislili idealno-tipski, onda bi mogli da razlikujemo dvije krajnosti: zamislimo nekoga ko je trpeljiv prema svemu i nekoga ko je netrpeljiv prema svemu. Aristotel je, u skladu sa grčkim shvatanjem mjere, držao da je vrlina u stvari sredina između dvije krajnosti. Ali ovo bi podrazumijevalo da je trpeljivost vrlina, a netrpeljivost mana, što nije sasvim u skladu sa gledištem koje ovdje zastupamo. Jer ako smo u svakoj prilici trpeljivi i prema netrpeljivima, onda je trpeljivost očigledno mana, a ako je mana, ne može biti vrlina. Isto tako, ako smo netrpeljivi prema netrpeljivima u određenim prilikama, onda je netrpeljivost očigledna vrlina: sprečavamo netrpeljive da unište trpeljive, dakle, netrpeljivost nije uvek mana. Iz ovih razloga bolje je o trpeljivosti govoriti kao o zahtijevu, normi ili zlatnom pravilu: ne čini drugima ono što ne želiš da oni čine tebi! Trpeljivost kao norma je nešto apsolutno i nadiskustveno, a trpeljivost kao odnos nešto relativno i iskustveno: stvar mjere. Prema tome, izvjesnost i sigurnost su stvar stepena: ono što se provjerava jeste pojedinačni odnos, a ne norma. Trpeljivost nije bez granica, ona ima svoja mjerila, iako su ona pomična. Trpeljivost je prije sredstvo da se dode do nekog uzvišenog cilja (do ostvarenja nekog ideala, neke vrijednosti ili neke vrline), nego cilj po sebi: ona nije ideal, vrijednost ili vrlina, iako pomaže njihovu ostvarenju. Ako je trpeljivost u službi nekog višeg cilja i smisla, onda ona ne može biti vrijednost za sebe, tj. vrlina. Ako je trpeljivost vrlina, onda mora imati samo pozitivno značenje. Ali ona, kako vidimo, može da dobije i negativno značenje, što znači da nije vrlina u pravom smislu riječi. Trpeljivost kao pojam podrazumijeva neki bitni izazov koji zahtijeva odgovor: u pitanju je sučeljavanje temeljnih ubjedjenja i postupaka, a to je vrlo zapaljiv materijal, koji lako dovodi do sporova i sukoba. Kažemo ubjedjenja i postupaka, što znači da je riječ o dvije stvari: mogu da budem trpeljiv prema tvojim ubjednjima i prema tvojim postupcima. Ako sam trpeljiv prema tvojim postupcima, znači samo to da neću delati protiv tebe, iako mogu misliti manje-više loše o tvom ponašanju. Jedna je stvar moja trpeljivost prema tvom ubjedjenju, a druga je stvar moja trpeljivost prema tebi: u prvom slučaju pokazujem svoju trpeljivost prema tvojim (vjerskim, moralnim, političkim) stavovima, a u drugom slučaju prema tvojim djelima, tj. tebi. Osnovni pokazatelji moje trpeljivosti su

dvostruki: teorijski i praktični. Moja trpeljivost ne znači da će bez pogovora prihvatići i složiti se sa činjenicom da ti iskrivljeno, neistinito ili lažno tumačiš činjenice; moja trpeljivost podrazumijeva razumijevanje i human odnos prema tebi koji si, možda bez svoje zasluge i krivice, usvojio iskrivljene, neistinite i lažne ideje, vjerovanja i vrijednosti. Ja će, dakle, biti nemilosrdan kada je u pitanju kritika i odbacivanje tvojih stavova, ali će biti milostiv kada si u pitanju ti: ništa ti neću nametati i ne pada mi na pamet da te bilo kako kaznim. Ne volim tvoju ideologiju, neistinu i lažu, ali poštujem tebe, i zato ti ukazujem na pogreške u tvom mišljenju, vjerovanju i vrednovanju; iako sve to ne volim, imam razumijevanja za tvoje zablude i laži. Netrpeljiv prema laži, trpeljiv sam prema lažovu. Uzdržavanje od osude na osnovu dobro obrazloženog suda jeste ono bitno u mojoj trpeljivosti prema tebi: odbacujući tvoje zablude, ja ne odbacujem tebe, svoga brata. Ako sam trpeljiv prema tvojim greškama, onda te ostavljam u zabludi: ako sam trpeljiv prema tvojim lažima, onda pristajem na laž. Nije li onda moja trpeljivost isto. što i odustajanje od istine i vjere? Dakle: zabludu valja otkriti, a zabludelog vratiti istini.³ Tolerancija je sposobnost da se sasluša čovjek koji ima drugačije mišljenje o istoj stvari, da bi se u njegovom mišljenju otkrili sadržaji koji mogu da dorpinesu da se dva mišljenja približe, isprave, dopune i izraze u obliku koji će da zadovolji obe strane. Tolerancija nije i ne treba da bude samo bljutavi kompromis, ali uvijek moramo imati na umu da je sve što u kulturi postoji rođeno susretom različitih ideja. Protivnika u razgovoru treba poštovati, čak i kada je ono što on zastupa potpuno pogrešno ili čak besmisleno. Ali ono što plijeni i osvaja srce i um svakoga ko voli istinu jeste da se u takvom protivniku gleda dobromajeran čovjek, koji istinu traži na svoj vlastiti način. To poštovanje samog napora da se istina otkrije, makar i po cijenu lutanja i griješenja, jeste u isto vrijeme i poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva. Ne volim ljude kojima je sve jasno prije no što su i počeli da vode razgovor.⁴ **Današnja („dejtonska“) Bosna i Hercegovina je proizvod (rezultat) borbe, u kompleksu društvenih pojava i procesa, odnosa i veza raznih i različitih društvenih grupa (nacionalnih, vjerskih, političkih i drugih; unutrašnjih i vanjskih) lažnih i pravih interesa, potreba, vrijednosti, želja i ciljeva (dugoročnih i kratkoročnih), ali bez trpeljivosti i tolerancije.**

³ Šušnjić Đ.: *Dijalog i tolerancija*, Beograd, 1997, str. 202.

⁴ *Ibid.*